

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

Шкробіт Катерина Валентинівна

УДК 37,013,42 : 364,63] (043,3)

**СОЦІАЛЬНО – ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА
У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

спеціальності 231 – «Соціальна робота»

АФТОРЕФЕРАТ

магістерської роботи

за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота»

Миколаїв – 2019

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили,
Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
КОСТЄВА Тетяна Богданівна
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили.

Рецензент: кандидат наук з державного управління, доцент
ШУЛЬГА Анастасія Алімівна
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили.

Захист відбудеться **27 лютого 2019 року о 10.00** на засіданні кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили, за
адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі соціальної роботи, управління і педагогіки
Чорноморського національного університету імені Петра Могили, за адресою: 54003, м.
Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Упродовж останніх років у нашому суспільстві разом із кризовими явищами поширилися й прояви шкільного насильства. Аналіз науково-психологічної літератури засвідчує, що в сучасних освітніх закладах спостерігається зростання кількості випадків свідомого жорстокого ставлення з боку старших і сильніших учнів та вчителів до менших і слабших членів шкільного колективу. Зовнішніми джерелами насильства для дітей часто стають дорослі. Одним із першочергових завдань психолого-педагогічної науки є пошук дієвих засобів і методів його профілактики і корекції з метою попередження й послаблення впливу на освітнє середовище.

Вперше шкільне насильство як самостійний об'єкт наукового дослідження з'явилося в працях скандинавських учених (Д. Ольвеус, К. Лагерспетц, А. Пікас, Е. Роланд, П. Хайнеманн та ін.). Головна увага приділялася вивченню психологічної природи цькування, опису видів, форм, а також розробці комплексу заходів щодо запобігання й зниження його поширеності.

Аналіз наукової літератури свідчить, що у вітчизняній психологічній науці вивчення проблеми шкільного насильства є фрагментарним. Водночас на сучасному етапі розвитку психології можна спостерігати помітне зростання зацікавленості до цієї тематики в працях багатьох дослідників, які переконані, що фахова допомога учням із відхиленнями в поведінці – важлива ланка в системі корекції, реабілітації та профілактики поведінкових девіацій: М. Алексеєнко, О. Бовть, К. Дамбах, Д. Дікова-Фаворська, О. Дроздов, Е. Дубровська, Н. Жигайло, В. Жуковський, Н. Зимівець, М. Іванчук, З. Карпенко, Е. Кіричевська, Я. Колодзейчик, К. Коруба, С. Максименко, Н. Максимова, Ю. Малієнко, І. Мамайчук, В. Моргун, В. Москалець, О. Паркулаб, І. Пасічник, М. Смірнова, О. Татенко, Т. Титаренко, С. Томчук, Л. Шинкарук-Корзун, Н. Чепелева, М. Ясеновська, Т. Яценко та ін).

Прояви насильства в освітньому середовищі стали предметом наукових розвідок таких відомих учених, як М. Алексеєнко, К. Дамбах, Д. Дікової-

Фаворської, Є. Дубровської, Е. Кіричевської, Я. Колодзейчик, К. Коруби, О. Маланцевої, Д. Ольвеуса, Е. Чемеровської-Коруби, М. Ясеновської, А. Бандура, Р. Берон, А. Браун, К. Бютнер, Дж. Доллард, Н. Міллер, А. Мічерліх, О. Маурер, М. Пападопулу, Д. Річардсон, р. Соонетс, З. Фройд, З. Холл, В. Холичер та ін.).

Феномен насильницької поведінки в освітньому, шкільному середовищі є розповсюдженим явищем, але концептуально недостатньо дослідженим. Тому, соціальна значущість та об'єктивна необхідність науково- психологічного опрацювання проблеми зумовили вибір теми дослідження **«Соціально-психологічна профілактика насильства в шкільному середовищі»**.

Об'єкт дослідження – шкільне насильство як соціально-психологічний феномен.

Предмет дослідження – система заходів соціально-психологічної профілактики насильства у шкільному середовищі.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити сучасний стан шкільного насильства та визначити систему заходів соціально-психологічної профілактики насильства у шкільному середовищі.

Відповідно до мети дослідження визначено наступні **завдання:**

- 1) проаналізувати теоретичні підходи до феномену насильства у сучасній психолого-педагогічній літературі;
- 2) розкрити психологічний зміст та основні причини виникнення шкільного насильства у дітей шкільного віку;
- 3) провести діагностику наявності та передумов виникнення насильства у шкільному середовищі;
- 4) обґрунтувати теоретико-методологічні основи заходів соціально – психологічної насильства у шкільному середовищі.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використано наступні **методи дослідження:** *теоретичні:* системно-структурний, історико-логічний і порівняльний, аналіз наукової літератури; *емпіричні:* констатувальний та формувальний експерименти – для фіксації наявних психологічних особливостей школярів та для перевірки ефективності запропонованих заходів

соціально-психологічної профілактики шкільного насильства; включене спостереження та бесіди з школярами, батьками та педагогами – для визначення поширеності шкільного насильства; тест шкільної тривожності А. Філіпса, проєктивна методика «тест руки» Е. Вагнера, методика Є. Ільїна, П. Ковальова, опитувальник Р. Кеттелла (дитячий варіант, адаптований Е. Александровською ФЛО-120), методика Т. Дембо і С. Рубінштейн (модифікована А. Прихожан) – для визначення індивідуально-психологічних характеристик учасників шкільного насильства.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що: комплексно проаналізовано соціально-психологічні, суспільно-педагогічні причини виникнення та передумови до появи насильства у шкільному середовищі; розроблені заходи соціально-психологічної профілактики насильства у шкільному середовищі.

Практична значущість полягає у тому, що результати роботи можуть бути використані: як наукове підґрунтя для подальших досліджень у питанні шкільного насильства; як інформаційно-ознайомчий матеріал для батьків та педагогів щодо профілактики та подання насильства у школі; як база для підготовки навчальних дисциплін середньої та вищої освіти.

База дослідження. Тарасівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Бобринецької районної ради Кіровоградської області.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 95 сторінок, з них 80 сторінок основного тексту. Список використаних джерел містить 56 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми магістерської роботи, представлено мету і завдання, визначено об'єкт та предмет, сформульовано

методологію і експериментальну базу дослідження, показано наукову новизну, теоретичну і практичну значущість отриманих результатів, апробацію результатів.

У першому розділі **«Теоретичні основи шкільного насильства»**. Насильство – це негативне явище, яке призводить до порушення прав та приниження гідності людини. Це не тільки агресія, яка має біологічну природу, це ще й продукт соціальної ситуації, яка може його згенерувати. Одним із ключових для розуміння цього поняття є положення про застосування силових методів або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір.

Основними факторами впливу на дітей є природу, люди та предмети оточуючого світу. Основне завдання виховання полягає у тому, щоб узгодити свої впливи з природним розвитком дитини.

Шкільне насильство: – породжують не випадкові дії, а навмисні, що характеризується порушенням особистих прав і свобод конкретної людини, унеможливує самозахист індивіда через асиметрію сил (одна сторона завжди має переваги над іншою). До провідних чинників, що сприяють виникненню насильницької поведінки у дітей шкільного віку відносимо наступні: характеристики спрямованості та самосвідомості особистості (низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватні самооцінка і рівень домагань), індивідуально-психологічні (емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків) та соціально-психологічні (статус у колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат в сім'ї, характер і система виховання).

Причини шкільного насильства надзвичайно складні і різноманітні, вони не є ізольованими одна від одної. Між ними існує зв'язок, як між соціальним і біологічним, успадкованим і набутим, фізіологічним і психічним, індивідуальним і суспільним. Тому і дослідження феномену шкільного насильства, причин, що його породжують, має бути комплексним. Фактори, що його спричиняють, не залишаються абсолютно незмінними протягом життя людини. Більшість

розглянутих характеристик може змінюватись залежно від набуття нового досвіду. Цей факт дуже важливий для попередження і подолання шкільного насильства.

У другому розділі **«Емпіричне дослідження соціально-психологічної профілактики насильства у шкільному середовищі»**. Проведене емпіричне дослідження спрямоване на вивчення поширеності шкільного насильства. Шкільне насильство розглядається як складний соціально-психологічний феномен, що не передбачає в його учасників регламентованих та стійких характеристик (це пояснюється існуванням індивідуальної неповторності дитини і різних видів і форм насильства у суспільстві).

Шкільне насильство у середовищі молодших школярів спричинюється комплексом а) зовнішніх (конкурентна навчальна провідна діяльність, тиск та жорстоке поводження батьків чи інших дорослих, низький соціальний статус у класі) та б) внутрішніх детермінант (неадекватна самооцінка, труднощі у встановленні міжособистісних контактів, низька толерантність до фрустраційних ситуацій, дратівливість, втомлюваність, імпульсивність, байдуже ставлення до оточуючих, раціональність, логічність, зниження емоційної стійкості, агресивність, підвищена тривожність тощо).

З'ясовано, що психологічне насильство у школі пов'язане із його катарсичною й експлетивною функціями, демонстрацією дорослості та приналежності до референтної групи осіб. У школі до дітей часто застосовуються колективні образи, ярлики, прізвиська тощо. Батьки і вчителі чинять фізичне і вербальне насильство з виховною метою і для розрядки негативних емоцій, викликаних неслухняністю й неприйнятною поведінкою дітей.

За результатами діагностичного обстеження виявлено прояви вербального та фізичного насильства і його високий рівень поширеності у середовищі учнів початкових класів; розроблено психологічні портрети потенційних учасників шкільного насильства: кривдників, жертв, спостерігачів.

До основних чинників, що зумовлюють появу насильницької поведінки у дітей молодшого шкільного віку, належать: характеристики спрямованості та

самосвідомості особистості (низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватні самооцінка і рівень домагань), індивідуальнопсихологічні (емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків) та соціально-психологічні (статус у колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат в сім'ї, характер і система виховання).

ВИСНОВКИ

У результаті проведення дослідження на тему «Соціально-психологічна профілактика насильства у шкільному середовищі» зробили такі висновки.

1. Насильство – це негативне явище, яке призводить до порушення прав та приниження гідності людини. Це не тільки агресія, яка має біологічну природу, це ще й продукт соціальної ситуації, яка може його згенерувати. Одним із ключових для розуміння цього поняття є положення про застосування силових методів або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір.

Основними факторами впливу на дітей є природу, люди та предмети оточуючого світу. Основне завдання виховання полягає у тому, щоб узгодити свої впливи з природним розвитком дитини.

2. Шкільне насильство: – породжують не випадкові дії, а навмисні, що характеризується порушенням особистих прав і свобод конкретної людини, унеможливорює самозахист індивіда через асиметрію сил (одна сторона завжди має переваги над іншою). До провідних чинників, що сприяють виникненню насильницької поведінки у дітей шкільного віку відносимо наступні: характеристики спрямованості та самосвідомості особистості (низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватні самооцінка і рівень домагань), індивідуально-психологічні (емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків) та соціально-

психологічні (статус у колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат в сім'ї, характер і система **виховання**).

Причини шкільного насильства надзвичайно складні і різноманітні, вони не є ізольованими одна від одної. Між ними існує зв'язок, як між соціальним і біологічним, успадкованим і набутиим, фізіологічним і психічним, індивідуальним і суспільним. Тому і дослідження феномену шкільного насильства, причин, що його породжують, має бути комплексним. Фактори, що його спричиняють, не залишаються абсолютно незмінними протягом життя людини. Більшість розглянутих характеристик може змінюватись залежно від набуття нового досвіду. Цей факт дуже важливий для попередження і подолання шкільного насильства.

3. Проведене емпіричне дослідження спрямоване на вивчення поширеності шкільного насильства. Шкільне насильство розглядається як складний соціально-психологічний феномен, що не передбачає в його учасників регламентованих та стійких характеристик (це пояснюється існуванням індивідуальної неповторності дитини і різних видів і форм насильства у суспільстві).

Шкільне насильство у середовищі молодших школярів спричинюється комплексом а) зовнішніх (конкурентна навчальна провідна діяльність, тиск та жорстоке поводження батьків чи інших дорослих, низький соціальний статус у класі) та б) внутрішніх детермінант (неадекватна самооцінка, труднощі у встановленні міжособистісних контактів, низька толерантність до фрустраційних ситуацій, дратівливість, втомлюваність, імпульсивність, байдуже ставлення до оточуючих, раціональність, логічність, зниження емоційної стійкості, агресивність, підвищена тривожність тощо).

4. З'ясовано, що психологічне насильство у школі пов'язане із його катарсичною й експлетивною функціями, демонстрацією дорослості та приналежності до референтної групи осіб. У школі до дітей часто застосовуються колективні образи, ярлики, прізвиська тощо. Батьки і вчителі чинять фізичне і вербальне насильство з виховною метою і для розрядки негативних емоцій, викликаних неслухняністю й неприйнятною поведінкою дітей.

За результатами діагностичного обстеження виявлено прояви вербального та фізичного насильства і його високий рівень поширеності у середовищі учнів початкових класів; розроблено психологічні портрети потенційних учасників шкільного насильства: кривдників, жертв, спостерігачів.

До основних чинників, що зумовлюють появу насильницької поведінки у дітей молодшого шкільного віку, належать: характеристики спрямованості та самосвідомості особистості (низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватні самооцінка і рівень домагань), індивідуальнопсихологічні (емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків) та соціально-психологічні (статус у колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат в сім'ї, характер і система виховання).

АНОТАЦІЇ

Шкробіт К.В. Соціально-психологічна профілактика насильства у шкільному середовищі. – Рукопис.

Магістерська робота на здобуття академічного ступеня магістра за спеціальністю – 231 соціальна робота. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2019.

Магістерська робота присвячена соціально-психологічній профілактиці насильства у шкільному середовищі. Проаналізовано психологічно-педагогічні проблеми насильства, охарактеризовано причини виникнення насильства у шкільному середовищі, визначено особливості соціально-психологічної профілактики насильства у шкільному середовищі.

Окрему увагу приділено дослідженню і аналізу стану шкільного насильства та передумови їх виникнення, організації, проведенню та аналізу емпіричного дослідження соціально-психологічної профілактики насильства у шкільному середовищі Тарасівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Бобринецької

районної ради Кіровоградської області та була проведена система заходів соціально-психологічної профілактики шкільного насильства .

Ключові слова: насильство, шкільне насильство , шкільне середовище , соціально-психологічна профілактика.

Шкробит К.В. Социально-психологическая профилактика насилия в школьной среде. - Рукопись.

Магистерская работа на соискание академической степени магистра по специальности - 231 социальная работа. - Черноморский национальный университет имени Петра Могилы, Николаев, 2019.

Магистерская работа посвящена социально-психологической профилактике насилия в школьной среде. Проанализированы психологически педагогические проблемы насилия, охарактеризованы причины возникновения насилия в школьной среде, определены особенности социально-психологической профилактики насилия в школьной среде.

Особое внимание уделено исследованию и анализу состояния школьного насилия и предпосылки их возникновения, организации, проведению и анализу эмпирического исследование социально-психологической профилактики насилия в школьной среде Тарасовской общеобразовательной школы I-III ступеней Бобринецкой районного совета Кировоградской области и была проведена система мер социально-психологической профилактики школьного насилия.

Ключевые слова: насилие, школьное насилие, школьную среду, социально-психологическая профілактика

Shkrobit K.V. Socio-psychological prevention of violence in the school environment. - Manuscript.

Master's work on obtaining an academic master's degree in the specialty - 231 social work. - Petro Mohyla Black Sea National University, Nikolaev, 2019.

Master's work is devoted to socio-psychological prevention of violence in the school environment. The psychological and pedagogical problems of violence are

analyzed, the causes of violence in the school environment are characterized, features of social and psychological prevention of violence in the school environment are determined.

Particular attention is paid to the study and analysis of the state of school violence and the background of their emergence, organization, conduct and analysis of the empirical study of socio-psychological prevention of violence in the school environment of the Tarasiv secondary school of the I-III grades of the Bobrynetska district council of the Kirovograd region and a system of measures for socio-psychological prevention was carried out. school violence.

Key words: violence, school violence, school environment, socio-psychological prophylaxis.